

Donald Davidson: elemente semantice și pragmatice în interpretarea radicală

Semantics and Pragmatism in Davidson's Radical Interpretation

(Abstract)

One may be puzzled to notice how Donald Davidson is being assumed and revindicated by opponent groups such as analytic philosophy and pragmatism. It is this essay's purpose to follow the intricacy of the two traces into one of Davidson's most famous projects: radical interpretation. The sections of the essay highlight the logics of the "pragmaticization" process that goes from a semantic theory, through its application, to another, pragmatic theory.

Influența exercitată asupra lui Davidson de către filosofii continentali nu implică și o preocupare pentru hermeneutică, în sensul clasic al termenului. Ceea ce Davidson numește (și practică drept) *teorie a sensului* este o semantică formală, pe care o aplică ulterior în cadrul proiectului său de interpretare radicală; teoretic, aceasta are drept obiectiv explicitarea sensului enunțurilor din limbajul cotidian și nu fenomenul ca atare al comprehensiunii, sau „înțelesul” unor creații simbolice (texte filosofice, opere de artă etc.).

Totuși, scopul acestui interpret aflat în mijlocul unei comunități complet nefamiliare lui, nu este de a schematiza, la nivel logico-formal, enunțurile străinului, ci de a înțelege, efectiv, ce spune acesta și a reuși chiar să comunice cu el. Așadar, trecerea de la teorie la aplicația ei în context sociolingvistic natural implică pierderea, într-o oarecare măsură, a elementului formal, în favoarea celui pragmatic. În cele ce urmează vom prezenta etapele acestui proces, încerc-

când să sesizăm gradul de transformare a filosofului analitic într-un interpret pragmatic. Cred că se poate susține ideea că proiectul aplicativ al lui Davidson este mai înrudit cu hermeneutica decât cu semantica din care provine.

1. Teoria vericondiționalistă a sensului

În articolul său din 1970 „Semantics for Natural Languages”¹, Donald Davidson anunță atât scopul acestei teorii – explicarea sensului oricărui enunț din limbajul cotidian –, cât și forma ei: aceea de model structural, bazat pe o teoremă. Și justifică necesitatea acestei forme prin ideea că fiindte ca noi, cu o capacitate intelectuală limitată,

¹ Principalele eseuri ale lui Donald Davidson cu privire la teoria semantică, interpretarea radicală și sensul metaforei sunt cuprinse în volumul *Inquiries into Truth and Interpretation*, Clarendon Press, Oxford, 2001. În trimiterile la acest text vom folosi forma abreviată *ITI*.

nu ar putea explica seria infinită de enunțuri posibile decât prin mijloace limitate, adică folosind un număr finit de componente lingvistice elementare (acestea urmând să joace rolul unor axiome în cadrul teoriei).

Teza autorului este că a percepe sensul unei propoziții înseamnă să poți preciza condițiile ei de adevăr (v. III, p. 24). Potrivit lui Davidson, explicitări de forma „Propoziția S înseamnă (*means that*) p”, comportă o circularitate vicioasă, fiindcă reiterează noțiunea de sens, adică obiectivul lor. Ca atare, trebuie căutat un alt reper pentru identificarea sensului; Davidson apelează la noțiunea de adevăr, considerând-o o evidență pentru intelect.

Ambele noțiuni aflate în centrul acestei teorii – „sens” și „adevăr” – sunt resemnificate de către Davidson. În articolul „Truth and Meaning”, autorul arată în ce constă diferența dintre modul său și cel al predecesorilor săi logicieni (în special Frege) de a percepe „sensul”: nu ca pe o entitate corespunzătoare cuvântului / enunțului (presupusa referință), ci ca pe o funcție sau un rol jucat de acesta în cadrul limbajului. În loc să derivăm sensul unui enunț din asocierea sensurilor elementelor sale, precizând câte un obiect pentru fiecare cuvânt (de pildă, Teetet și proprietatea de a zbură, pentru enunțul „Teetet zboară”), putem încerca – propune Davidson – să identificăm direct sensul enunțului luat ca întreg.

Cât privește noțiunea de adevăr, aceasta are un sens oarecum empiric, spre deosebire de cel logico-formal pe care i-l atribuie Tarski. Definierea ei implică, la Davidson, precizarea *circumstanțelor* în care enunțul respectiv se adevărește – și nu a *valorii* de adevăr a enunțului luat în abstract. Aceasta este, de altfel, una din principalele modificări aduse de către Davidson teoriei lui Tarski: relativizarea adevărului, care nu mai este considerat, ca în logica formală, o proprie-

tate a propoziției, ci o *relație* între enunț, locutor și momentul rostirii².

Procesul de determinare a sensului enunțurilor numai pe baza cunoașterii condițiilor lor de adevăr implică o formalizare sintactico-empirică având drept supoziții două exigențe fundamentale: holismul limbajului din care fac parte enunțurile și existența unui vocabular de bază, pornind de la care să se poată face explicarea tuturor enunțurilor. Cum, însă, limbajul avut în vedere de Davidson este cel natural și nu unul formal, ca la Tarski, formalizarea sintactică nu este realizabilă decât parțial, întrucât bogăția limbii face ca definirea condițiilor de adevăr să necesite, pe de o parte și alte elemente, greu de cuantificat, în afara celor din logica standard, iar pe de altă parte să implice și considerente intensionale (ținând de mentalul interlocutorilor).

Ca logician, Davidson este la fel de circumspect ca și maestrul său, Quine, față de sfera intensionalității, pentru că enunțurile care i se subscriu nu se supun principiilor logicii clasice: sunt complet opace din punct de vedere referențial și nu permit generalizări, ceea ce face extrem de dificilă analiza lor. Totuși, ca semiotician interesat să își aplice teoria, Davidson va renunța, pe parcurs, la exigențele formalismului logic, recunoscând că redarea structurii unui limbaj nu este suficientă pentru înțelegerea lui. În consecință, va căuta alte căi de analiză a elementelor recalitrante din limbaj – cum ar fi adverbele, imperativele și alte propoziții non-indicative, sau vorbirea indirectă³. În

² Pentru această ajustare a concepției clasice a adevărului logic, v. articolul din 1969, „True to the Facts”, unde autorul explică în ce sens mai poate ea fi considerată o teorie a adevărului corespondență.

³ Despre încercările lui Donald Davidson de a analiza aceste elemente, v. articolele: „Adverbs of Action” (pentru construcțiile adverbiale), „Moods and Performances” (pentru imperative), respectiv „On Saying That” și „Quotation” (pentru vorbirea indirectă).

ceea ce privește scepticismul său față de sfera intensionalității (ca dificultate de ordin *logic*), acesta va face loc unei permisivități și chiar preocupări față de aspectele legate de intenționalitate, ca nivel *psihologic* inerent proiectului interpretării radicale. Iar unul dintre rezultatele importante ale acestui proiect este tocmai acela că el oferă o cale de acces în filosofia minții: holismul interpretării permite derivarea unor concluzii relevante atât în privința sensului (comportamentului lingvistic sau non-verbal), cât și a intențiilor, credințelor și altor stări mentale ale locutorilor.

O altă dificultate majoră în tentativa lui Davidson de a folosi conceptul tarskian de adevăr ca reper principal în teoria sensului privește conținutul propozițiilor interpretative. Care ar trebui să fie regula de construcție a acestora, pentru ca ele să facă explicit chiar sensul propriu-zis al enunțurilor și nu doar valoarea lor de adevăr? Altfel spus, cum pot fi evitate explicitări de felul „Propoziția „Zăpada e albă” este adevărată dacă și numai dacă iarba e verde”? În cadrul semanticii tarskiene, acest gen de propoziții T sunt admise, întrucât tot ce interesează este ca valoarea de adevăr să rămână identică în cele două părți ale frazei; însă pentru semantica davidsoniană ele sunt inutile, pentru că nu explicitează sensul enunțului de bază.

Insistența lui Davidson pe exigența holistică este menită să soluționeze această dificultate: explicitarea sensului trebuie făcută nu pentru enunțuri izolate, ci în cadrul rețelei lor de întrepătrunderi și printr-o raportare constantă la vocabularul de bază. Astfel, cele două exigențe – empirică și formală – se conjugă în permanență. Iar lipsa, aici, a unei contradicții se explică prin faptul că atât formalismul, cât și empirismul lui Davidson sunt minimale: primul nu implică o axiomatizare completă a limbajului,

ci numai sistematicitatea analizei, în timp ce al doilea stipulează o naturalizare a adevărului, nu ignorarea criteriilor logice.

Aceasta este teoria semantică a cărei aplicare la enunțurile dintr-o limbă străină este cunoscută sub numele de interpretare *radicală* – întrucât interpretul nu este deloc familiar cu limba respectivă și, în consecință, va trebui să deducă sensul enunțurilor din cadrul ei numai pe baza asocierilor dintre acestea și comportamentul locutorului.

2. Interpretarea radicală

Aplicarea teoriei semantice a lui Davidson la enunțurile vehiculate de o comunitate căreia interpretul nu îi cunoaște nici limba, nici obiceiurile, atrage după sine nevoia de a introduce noi elemente (criterii, sau principii de selecție) în procedeul de identificare a sensului. Iată care sunt acestea:

1) *Extinderea principiului holistic, de la nivelul limbajului, la acela al legăturilor dintre limbaj, credințe și acțiuni.* Interpretul trebuie să fie atent la comportamentul non-verbal asociat enunțurilor și la orice alte circumstanțe care pot clarifica sensul acestora.

2) Întrucât nu cunoaște nimic din mentalul și obiceiurile străinului (care i-ar putea folosi drept punct de plecare în analiza holistică), interpretul este nevoit să *presupună* că are în comun cu el anumite credințe elementare. Această supoziție poartă numele de *principiu al carității* și stipulează optimizarea acordului dintre fondul de raționalitate propriu și cel străin, ca și între credințele străinului (coerența lor).

3) Puntea de legătură între principiile de mai sus o constituie *indeterminarea sensului*, provocată de primul și atenuată de ultimul.

Iată ce înseamnă și cum se explică această indeterminare a sensului, pe care Richard Rorty o va adopta drept supoziție a oricărui proiect interpretativ, fie el hermeneutic sau narativ. Datorită perspectivei

holistice din care este abordată chestiunea sensului în interpretarea radicală, vor exista întotdeauna maniere multiple de a explicita același enunț sau fapt – și anume, prin asocierea lui cu seturi de credințe sau circumstanțe alternative. Acest pluralism al interpretării este numit grad de indeterminare a sensului și se traduce nu printr-un obscurantism al acestuia, ci printr-o imposibilitate de a dovedi univocitatea sa. Astfel, de pildă, enunțul „There are some clouds in the sky” poate fi interpretat atât prin specificarea faptului că, la momentul vorbirii, deasupra comunității respective (vorbitoare de limbă engleză) cerul este puțin înnourat, cât și prin descrierea gesturilor, reacțiilor și altor elemente din comportamentul străinului care rostește acel enunț; am putea crede, de exemplu, că sensul propoziției este fie îngrijorarea de pe fața străinului, fie indicarea unui avion care trece, întâmplător, pe deasupra sa exact atunci când el arată, de fapt, către norii de pe cer. Din acest motiv, indeterminarea sensului poate fi asociată, la fel ca și aceea a traducerii, cu „inscrutabilitatea referinței”⁴ și lecturată, ca atare, în termeni epistemologici, ontologici, sau chiar metafizici.

Contextul în care Davidson dezbate, însă, chestiunea indeterminării este unul practic, autorul fiind interesat să urmărească efectele holismului în interpretare. Or, el nu se arată prea îngrijorat⁵ de riscul obținerii unor explicitări eronate din două motive: asumarea, pe de o parte, a principiului cari-

tății (i.e., supoziția că străinul împărtășește, în linii mari, standardul nostru de raționalitate și, ca atare, nu ar spune, de pildă, „Elefanții au aripi”, ci „Elefanții au trompă”), iar pe de alta, a exigenței lui Tarski de luare în considerare a structurii *logico-semantice* a enunțurilor.

Date fiind aceste măsuri de precauție, gradul de indeterminare a sensului va fi mult mai redus decât în cazul traducerii; dacă la Quine, ideea era că, pur și simplu, nu există o singură traducere corectă, fapt care poate altera și chiar compromite înțelegerea (pentru că, neștiind nimic despre credințele sau obiceiurile indigenului, poți face confuzii mult mai grave decât aceea din exemplul lui Quine, între „iepure” și „picior de iepure”), Davidson privește chestiunea indeterminării mai mult ca pe o posibilitate de exprimare diferită a sensului, decât de ratare a lui. Și o compară cu actul de măsurare empirică, sau cu un calcul matematic⁶: așa cum folosim diferite unități de măsură pentru a cuantifica relația dintre obiecte atunci când le măsurăm greutatea sau temperatura, la fel putem utiliza diverse enunțuri interpretative, pentru a corela și compara stări mentale. Ceea ce contează nu este diferența dintre unitățile de măsură, ci *tiparul* redat cu ajutorul lor (*III*, p. 225); acesta este unul și același, fie că îl redăm, de exemplu, în grade Celsius sau Fahrenheit. La fel este și în interpretare: important, pentru explicitarea sensului unei fraze, este să precizăm rolul ei în ansamblul limbajului și nu diversele asocieri la care se poate recurge pentru înțelegerea ei.

Înainte de Davidson, Wittgenstein asociase și el interpretarea cu actul de măsurare a greutateii (v. fragmentul 242 din *Investigații*), în virtutea faptului că ambele activități necesită o constanță a rezultatelor obținute prin folosirea diferitelor „unități de măsură”. Aceasta după ce, anterior (în

⁴ Pentru detalii despre această asociere, a se vedea Sylvain Auroux, *La philosophie du langage*, Presses Universitaires de France, Paris, 1996, pp. 181-189.

⁵ În articolul „Belief and the Basis of Meaning”, autorul afirmă explicit: „În cadrul concepției mele, gradul de indeterminare va fi, cred, mai redus decât îl consideră Quine: aceasta se datorează, pe de o parte, faptului că susțin adoptarea principiului carității la scară largă, iar pe de alta – faptului că unicitatea structurii cuantificante este aparent asigurată dacă se îndeplinește Convenția T” (*III*, p. 153).

⁶ În articolele „Reality Without Reference”, respectiv „Belief and the Basis of Meaning”.

fragmentul 80), făcuse comparație între modul de utilizare a cuvintelor în condiții normale și regularitatea din cadrul practicilor de măsurare. Analogia, care constituie unul dintre puținele puncte comune între concepția timpurie a lui Wittgenstein și cea târzie⁷, implică ideea de regularitate a raportului dintre gândire, limbaj și realitate.

Practic, însă și Wittgenstein din perioada târzie și Davidson folosesc această analogie pentru a susține că *limbajul* (și, *implicit, sensul*) este, *prin chiar natura sa, public*, pentru că, altfel, nu ar exista nici o diferență între aplicarea efectivă a unei reguli și simpla impresie că o aplicăm⁸. Aplicabilitatea regulilor, la fel ca inteligibilitatea (și, deci, interpretabilitatea) enunțurilor, necesită un spațiu public. Este vorba, aici, despre celebrul argument cu privire la imposibilitatea limbajului privat: pentru ca înțelegerea și comunicarea să fie posibile, trebuie să existe condiții de asociere a unui enunț despre elemente „private”, adică intenționale, cu un comportament sau o practică. Scopul lui Wittgenstein era ca prin acest argument să conteste reprezentarea cartesiană a minții ca spațiu închis (conform exemplului cu „insecta din cutie”, pe care numai posesorul ei o poate vedea). O astfel de lume complet privată nu poate fi corelată cu nici o formă de limbaj, întrucât nimic nu îi asigură asocierea cu normele de raționalitate, ea rămânând, ca atare, ininteligibilă chiar și pentru persoana întâi.

Ideea unei regularități în relațiile dintre gândire (sau stări mentale, în genere), limbaj și acțiune rămâne esențială, așadar, nu doar pentru *interpretare*, ci pentru *inteligibilitatea*

înseși. Dacă „nu este suficientă regularitate”, susține Wittgenstein⁹, înseamnă că nu mai avem, practic, un obiect al interpretării (oricărui enunț fiindu-i specifice anumite raporturi cu restul comportamentului și cu situația în care apare), deci nici o interpretare. Acest tip de argument ne poate inspira să vedem în holismul davidsonian un principiu aprioric și nu doar un instrument în interpretare. Pascal Engel face diferența, în acest sens, între holismul *constitutiv* și cel *metodologic*.

Prin comparația dintre regularitatea comportamentală și cea empirică, ambii filosofi par să sugereze, însă, existența unui acord la un nivel mult mai elementar decât cel al opiniilor: unul al formelor de viață (Wittgenstein), sau al credințelor ultime, privind modul în care e aranjată lumea (Davidson). Iar actul de interpretare este posibil tocmai datorită existenței acestui fundal de inteligibilitate, comparabil cu ordinea spațio-temporală care face posibilă măsurarea sau calculul, precum și identitatea obiectelor: faptul că au o anumită cantitate de substanță, coordonate fixe în spațiu și timp etc. Lecturată din acest punct de vedere, indeterminarea sensului s-ar traduce printr-o incapacitate mult mai profundă decât simpla confuzie datorată multiplelor variante de interpretare; ea ar reflecta, mai curând, o imposibilitate constitutivă de a te înțelege cu celălalt, de a avea acces la lumea lui. A vorbi despre indeterminarea sensului înseamnă, la limită, să spui că interpretul și străinul trăiesc, pur și simplu, în lumi paralele.

⁷ Una dintre supozițiile *Tractatus*-ului era că „Imaginea este aplicată ca unitate de măsură pentru realitate” (L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Humanitas, București, 1991, p. 42).

⁸ Este celebrul argument retoric adus în sprijinul ideii că interpretarea, înțelegerea ca aplicare sau neaplicare a unei reguli, este întotdeauna o practică (fr. 202 din *Philosophical Investigations*).

⁹ Sintagma apare în fr. 207 din *Investigații*, în care autorul dă ca exemplu o comunitate având activități și comportamente similare cu ale noastre, dar al cărei limbaj este alcătuit din sunete fără nici o legătură perceptibilă cu acțiunile sau circumstanțele ce le însoțesc; prin urmare, conchide Wittgenstein, „nu există suficientă regularitate pentru a-l numi ‘limbaj’.” (Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, trans. by G. Anscombe, Basil Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA, 1996, p. 82).

Pe Davidson nu îl preocupă, însă, cazurile-limită ale experienței întâlnirii cu celălalt. Iar asumarea principiului carității reprezintă tocmai o încercare de normare a acestei experiențe, prin maximizarea acordului. Totuși „scopul interpretării nu este acordul, ci înțelegerea”, iar „înțelegerea poate fi asigurată numai interpretând în așa fel încât să se obțină tipul de acord potrivit” (III, p. xix). Or, un asemenea acord trebuie confirmat de comportamentul străinului. Practic, acordul maximizat nu are nici o valoare pentru interpretare, până când comportamentul străinului nu îl confirmă. De aceea, Davidson subliniază importanța *reformulării* în interpretare, adică a unui continuu proces de readaptare a interpretului și modului său de gândire, la cel al străinului. Aceasta constituie, cred, o completare prețioasă adusă principiului carității – care, înțeles *mot-à-mot*, nu doar că expune teoria unor obiecții de ordin epistemic (pentru că, în fond, nimic nu justifică optimizarea acordului), ci predispoze și către o anumită pasivitate în raportarea la celălalt.

3. Holism și regularitate

Motivul pentru care atrag atenția asupra acestor elemente ale interpretării radicale este, firește, pragmatismul lor. Necunoscând mentalul sau obiceiurile străinului, interpretul se vede nevoit să intre în cercul hermenetic dintre limbaj, credințe și acțiuni, urmărind recurențele din cadrul acestuia.

Analogia preferată de Davidson pentru ilustrarea holismului și mai ales a cercului dintre sens și credințe, este aceea cu o persoană care participă la jocuri de noroc. Autorul introduce această pildă (în articolul „Belief and the Basis of Meaning”) pentru a insista asupra ideii că, în interpretarea radicală, trebuie oferită *simultan* o teorie a sensului și una a credințelor, că nu o putem deriva pe una din cealaltă. Prin urmare,

avem nevoie să cunoaștem atitudinea locutorului față de propriile sale enunțuri – adică, faptul că le susține ca adevărate și circumstanțele în care el are loc. În acest punct intervine analogia cu jucătorul: alegerea făcută de jucător (optarea pentru o variantă de joc, din mai multe) este analogă atitudinii și circumstanțelor rostirii; această alegere depinde de doi factori psihologici: *valoarea* pe care o au, pentru jucător, câștigurile posibile și *șansele* de câștig acordate de el fiecărei variante de joc. În cadrul analogiei, aceste elemente corespund sensului și, respectiv, credințelor. Raționamentul este următorul: dacă știm ce alegere face jucătorul și șansele acordate de el variantelor dintre care avea de ales, putem deduce valorile. Dacă îi cunoaștem valorile și alegerea, putem afla credințele (adică șansele atribuite de el variantelor de joc)¹⁰. Firește, aceste șanse constituie atribuirii sau „probabilități” subiective, întrucât se bazează pe capacitatea jucătorului de a cântări situația, în vreme ce valorile sunt, aparent, obiective, pentru că sunt redade în cifre sau simboluri general-valabile, cunoscute de toți (exact ca și sensurile cuvintelor). Însă lucrurile nu stau, practic, astfel, întrucât aceleași cifre exprimând valoarea câștigurilor au însemnătate diferită pentru fiecare jucător în parte. La fel se întâmplă și cu sensul.

Analogia dintre interpretare și teoria decizională este, la Davidson, mult mai complexă. Aici, am extras din ea numai aspectele care ilustrează modul de funcționare a principiului holistic în interpretare. Pentru a traduce în plan conceptual această viziune holistică asupra interpretării, ar fi util să ne amintim concepția târzie a lui Wittgenstein cu privire la sens și să revedem, mai ales, exemplele prin care este ea ilustrată

¹⁰ „Broadly stated, my theme is that we should think of meanings and beliefs as interrelated constructs of a single theory just as we already view subjective values and probabilities as interrelated constructs of decision theory” (III, p. 146).

în scrieri precum *Philosophical Investigations*, *On Certainty*, sau *Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Ideea centrală în toate aceste lucrări este că sensul ține întotdeauna de un context (sau joc lingvistic) și de un spațiu public (activitate, experiență, sau formă de viață). În ultimele sale fragmente, reunite în volumul *On Certainty*, Wittgenstein spune că a nu avea sens înseamnă, pentru un enunț, a nu fi angajat într-un joc de limbaj – cu alte cuvinte, a nu fi util sau „funcțional” (fr. 2). Potrivit acestei idei, propoziții de genul „Există obiecte fizice” sau „Scaunul este un obiect fizic” sunt, cel mai adesea, lipsite de sens, pur și simplu pentru că nu obișnuim să le folosim.

Acest gen de explicitare a situației, activității, sau circumstanțelor în care un enunț devine inteligibil – căpătând sens, *adică utilitate* – caracterizează ceea ce am numit pragmatismul interpretării, pe care cred că îl putem observa atât la Wittgenstein, cât și la Davidson, deși nici unul din cei doi filosofi nu teoretizează acest aspect. Holismul unei astfel de interpretări constă din raportarea enunțului-obiect deopotrivă la jocul lingvistic în care survine, la ansamblul limbajului și la restul comportamentului: atitudini, gesturi, reacții.

La Wittgenstein, interpretarea pragmatistă este clar ilustrată în *Lecțiile de estetică*. Aici, căutând, de exemplu, sensul unor elemente cu funcție estetică (din natură sau din viața socială), autorul constată că nu trebuie decât să le coreleze cu situațiile în care acestea survin: „Nu pornim de la cuvinte, ci de la anumite situații sau activități”¹¹. Exact același lucru va face și interpretul radical, sau antropologul aflat în mijlocul unei comunități complet necunoscute; va fi atent la asocierile dintre enunțuri

și contexte sau activități și nu la relația dintre fraze. Cu alte cuvinte, holismul interpretării – și, în particular, cercul hermeneutic dintre sens și credințe – precede holismul limbajului. Interpretarea trebuie să fie, înainte de toate, pragmatică și ulterior, de-abia, logico-semantică. Am putea ilustra această idee tot cu un exemplu din *Lecțiile* lui Wittgenstein, care prefigurează exact situația interpretului radical: să presupunem că, o dată ajunși în mijlocul unui trib a cărui limbă nu o cunoaștem, vrem să aflăm ce cuvinte folosesc localnicii pentru noțiuni precum „bun” sau „frumos”. Wittgenstein se întreabă „ce anume am căuta?”, propriu-zis, într-un astfel de caz și răspunde: „Am căuta zîmbete, gesturi, hrană, jucării”¹². Evident – adăugăm noi, în lumina teoretizărilor davidsoniene –, am face acest lucru călăuziți de propriile noastre credințe și obiceiuri: de a asocia frumosul sau bunătatea cu anumite obiecte sau fapte din existența cotidiană. De aceea, nu putem decât să îi dăm dreptate lui Wittgenstein, când spune: „Dacă am ajunge pe Marte, iar acolo oamenii ar fi niște sfere cu antene, nu am ști ce să căutăm”¹³, pentru că principiul carității nu ar mai funcționa.

Ce înseamnă toate acestea? – Că înțelegerea și, implicit, interpretarea limbajului străinului este, prin înseși natura sa, un fenomen pragmatic: ne angajează complet, cu toate credințele și obiceiurile noastre, cu întreg modul nostru de a percepe lumea și a ne comporta în mijlocul ei; nu doar că acest fenomen comportă o latură practică, ci ține într-un tot de praxis: provine din acest spațiu, se desfășoară în el și are efecte asupra lui.

Am și văzut, de altfel, că pe Wittgenstein îl interesează nu judecățile ca atare, cum ar fi aceea că „Mantia de încoronare a regelui este frumoasă”¹⁴, ci

¹¹ L. Wittgenstein, *Lecții și convorbiri despre estetică, psihologie și credința religioasă*, trad. de M. Flonta și A.-P. Ilescu, Humanitas, București, 1993, p. 17.

¹² *Ibidem*, p. 16.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 30.

sensul lor în anumite situații și pentru anumite persoane aflate în dialog. De aici și decretul său: „Pentru a te clarifica asupra expresiilor esteticii, trebuie să descrii forme de viață”¹⁵, adică să interpretezi pragmatic, observând enunțurile în asociere cu mediul lor lingvistic și social.

Două persoane care spun despre același tablou că este „frumos”, respectiv „oribil” – remarcă Wittgenstein – pot să nu se contrazică, atâta vreme cât înțelesul (modul de apreciere) rămâne identic: exterior, detașat, poate chiar ironic sau ludic. Abia când faptele celor doi le sprijină afirmațiile, ei se află pe poziții contrare: unul șterge tabloul cu grijă, altul ar vrea să-i dea foc¹⁶. Prin urmare, înainte de a le observa comportamentul, un interpret radical nu poate distinge în enunțurile celor două persoane (a căror limbă nu o cunoaște) aprecieri – deci, sensuri – contrare. Și chiar dacă ar putea, ar face-o tot în virtutea unor asocieri, a sesizării unor regularități comportamentale sau situaționale („condiții de adevăr”, în termenii lui Davidson) și nu a conținutului efectiv a enunțurilor.

4. Despre sensul metaforei

Ceea ce am încercat să scot în evidență pe parcursul ultimelor două secțiuni este caracterul pragmatic al proiectului davidsonian de interpretare radicală. Reiau elementele care îl configurează: faptul că *tipul de adevăr* la care se referă autorul (atunci când vorbește despre condițiile de adevăr ca reper fundamental în identificarea sensului) este unul pragmatic sau circumstanțial, nicidecum valoarea logică de adevăr; *circularitatea dintre sens și credințe*, care se traduce printr-o prioritate a contextului și comportamentului, în fața cuvintelor; importanța *spațiului public*; atenția acordată *regularităților*; în fine, *utilitatea*

interpretării, al cărei scop este asigurarea comunicării.

Acest din urmă element pragmatic este perfect transparent în tratamentul aplicat de către Davidson metaforei, pe care Rorty îl va îmbrățișa fără rezerve, considerându-l semnificativ nu doar în contexte literare, ci și existențiale, întrucât „ne oferă o descriere mai bună a rolului jucat în viețile noastre de expresiile metaforice care nu sunt propoziții – frânturi de poezie care (...) schimbă eurile noastre și modelele noastre de acțiune”¹⁷. Așa cum, pentru Wittgenstein din ultima perioadă, a cunoaște sensul unui cuvânt sau enunț, înseamnă a ști, practic, ce să faci cu el, a-i deprinde utilizările, la fel gândește Davidson problema metaforei: important este nu să îi cauți o explicație, adică un sens, ci să realizezi ce se poate face cu ea¹⁸.

Această concepție pragmatică cu privire la modul în care trebuie interpretate metaforele conține două elemente specifice: privilegierea *folosirii* față de sens și faptul că prin „folosire”, Davidson înțelege nu doar utilitatea, ci mai ales *finalitatea* acesteia. Primul aspect este făcut explicit prin adoptarea distincției între a cunoaște semnificația unor cuvinte și a ști ce se poate face cu ele (*ITI*, p. 247). Al doilea element constituie, practic, o clarificare sau nuanțare a celui dintâi: când întâlnim o metaforă, consideră Davidson, trebuie să ne întrebăm nu care îi este sensul, nici cum este ea folosită, ci *pentru ce* sau în vederea a ce anume. Ca atare, problema care se pune este nu doar a unei utilități comune, ci a intenției cu care o folosește autorului ei,

¹⁷ R. Rorty, *Obiectivitate, relativism și adenăr*, Eseuri filosofice 1, trad. de Mihaela Căbulea, Editura Univers, București, 2000, p. 395.

¹⁸ În articolul „What Metaphors Mean”, autorul afirmă explicit: „My disagreement is with the explanation of how metaphor works its wonders. To anticipate: I depend on the distinction between what words mean and what they are used to do. I think metaphor belongs exclusively to the domain of use” (*ITI*, p. 247).

¹⁵ *Ibidem*, p. 32.

¹⁶ Cf. *Ibidem*, p. 33.

sau a efectelor pe care le vizează. Ceea ce constituie, firește, un tratament pragmatic.

Ideea că metafora nu are un conținut cognitiv secret, pe care interpretul ar trebui să îl descopere, este ilustrată de Davidson cu ajutorul unei analogii: metafora, ca și gluma sau visul, nu conține nimic altceva decât ce se vede la suprafața ei; este ca o imagine, sau un bobârnac¹⁹: te poate pune pe gânduri, sau îți revelează asocieri surprinzătoare, trezește în tine ceva sau te șochează, dar nu ascunde nici un „mesaj codificat”. Ceea ce înseamnă că tot ce face metafora, face pe baza sensului literal al cuvintelor; nu acesta se schimbă, ci modul nostru de a-l folosi. Potrivit lui Davidson, “metaforele nu se bazează pe folosirea cuvintelor într-un sens special – «metaforic» – fondat pe o comparație sau o asemănare, care să se distingă de folosirea lor «standard», sau «literală». În cadrul metaforelor, cuvintele nu semnifică altceva decât ceea ce este cuprins în sensul lor literal, dar intențiile locutorului nu coincid cu ceea ce este enunțat literalmente, deoarece, literalmente, metaforele sunt false²⁰.

Singura distincție pe care o asumă, parțial, autorul este aceea între sens convențional și sens „extins”, adică extrapolat la alte obiecte sau stări de lucruri decât acelea cărora le este asociat, de obicei, un anumit cuvânt: „Când citim, de exemplu, că „*the Spirit of God moved upon the face of the waters*”, trebuie să considerăm cuvântul „față” ca având un sens extins (...). [E] se referă la fețe obișnuite, dar și – adițional – la ape” (III, p. 248).

¹⁹ „Joke or dream or metaphor can, like a picture or a bump on the head, make us appreciate some fact – but not by standing for, or expressing, the fact” (III, p. 262).

²⁰ Pascal Engel, *Davidson et la philosophie du langage*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994, p. 132.

Am spus că distincția este doar parțial acceptată de autor, întrucât Davidson nu admite și faptul că acesta este chiar modul în care trebuie interpretată metafora: pornind de la sensul extins al unui termen din cadrul ei; în fond, cuvântul „față” chiar se aplică, în sensul său pur literal, atât oamenilor, cât și apelor sau altor lucruri; astfel încât „all sense of metaphor evaporates”, orice presupus sens [ascuns și descoperit] se disipează. Cu alte cuvinte, nu „sensul” contează și nici măcar scopul metaforei, ci efectul ei, sau ceea ce poate ea cauza, indiferent pe baza cărui tip de sens.

Este interesant de remarcat cum tematizările davidsoniene avansează dinspre analitic spre pragmatic, trecând printr-o fază mixtă (cea a interpretării radicale), adică exact în direcția preferată de „relativiști” ca Rorty. Dacă din prima teoretizare ne putem aminti cel puțin trei elemente incongruente cu pragmatismul rortyan (scopul ei exhaustiv – explicitarea oricărui enunț –, forma ei de model structural bazat pe o metodă, respectiv exigențele de natură formală din cadrul ei), proiectul interpretării radicale nu pare să conțină decât un singur asemenea element – și anume, principiul carității. Pentru un pragmatist radical ca Rorty, care repetă de câte ori are ocazia că nu există „vocabular final”, sau criteriu comun de referință, măsurare și exprimare a credințelor, maximizarea acordului dintre fondul propriu de raționalitate și cel străin este complet nejustificată.

Cât privește concepția lui Davidson cu privire la metaforă, aceasta denotă o gândire atât de pragmatică, încât am putea-o descrie drept reversul semanticii. Ele constituie, de fapt, o bună ilustrare a tezei rortyene despre ireductibilitatea vocabularelor.